

Abdülkerîm Müderris'in Mevâhibü'r-Rahmân İsimli Tefsirinin Mukaddimesinde İşlediği Başlıklar Bağlamında Kur'an İlimleri'ne Yaklaşımı

Doktora Öğrencisi İlhan Yılmaz | 0009-0006-0807-4073 | ilhaanyilmaz@hotmail.com
Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yalova, Türkiye

Öz

Aklî ve naklî ilimlerdeki engin birikimini tefsir alanına da yansıtarak özgün bir katkı sunan Abdülkerîm Müderris'in (1905-2005) *Mevâhibü'r-Rahmân fi tefsiri'l-Kur'ân* adlı eserinin mukaddimesinde "Bir müslümanın bilmesi gerekenler" başlığı altında incelediği Kur'ân ilimleri bu çalışmanın odak noktasıdır. Müfessire göre bu alandaki yetkinlik, Yüce Allah'ın (c.c.) kelâmını sahih olarak tefsir edebilmenin ön şartıdır. Zira bu ilimlere vâkif olmadan asîl bir tefsir ortaya koymak mümkün değildir. "Kur'ân'ın nüzûlü ve başlangıcı" konusu, bu başlıkların ilkidir. Âyetlerin de şehadetiyle Kadir Gecesi'nde Levh-i Mahfûz'dan Beytulizze'ye tek seferde indirilen Kur'ân, muhatabına peyder pey ulaştırılmıştır. "Nüzûlün aşamaları", ikinci başlıktır. Müfessire göre bu süreç üç safhada gerçekleşmiştir. Üçüncü başlık, "Cebrâil'in (a.s.) vahyi alma biçimi"dir. Farklı görüşleri aktaran Müderris, en isabetli görüş olarak Cebrâil'in (a.s.) Kur'ân'ı aracı olmaksızın doğrudan Yüce Allah'ın (c.c.) zâtından aldığı kanaatindedir. Dördüncü başlık, "Kur'ân'ın tecdrici olarak indirilmesi"ndeki hikmet ve faydalardır. Beşinci başlık ise "Kur'ân'ın yedi harf üzere indirilmesi" olup, Müderris bunu Kur'ân'ın Arap kabilelerinin yedi farklı lehçesiyle indirilmesi şeklinde yorumlamaktadır. Müderris'in üç aşama olarak ele aldığı altıncı başlık, "Kur'ân'ın cem'i" meselesidir. Yedinci konu, "Âyet ve sûrelerin tertibi"dir. Müellife göre âyetlerin tertibi tamamen ilahî iradeye ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) talimatlarına dayandığı gibi sûrelerin tertibi de o'nun talimatı ile gerçekleşmiştir. "İlk ve son inen âyetleri bilmek" sekizinci başlıktır. Üç yaklaşımın zikredildiği dokuzuncu başlık ise "Mekkî ve Medeni'yi bilmek"tir. Onuncu ve son konu ise "Kur'ân tilaveti ve kuralları"dır. Müderris bu konuyu oldukça kapsamlı ele alır; adeta Kur'ân kıraatinin inceliklerine dair müstakil bir risale yazmış gibidir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Abdülkerîm Müderris, Mevâhibü'r-Rahmân, Kur'an İlimleri, Kur'an Tilaveti.

Yılmaz, İlhan. "Abdülkerîm Müderris'in Mevâhibü'r-Rahmân İsimli Tefsirinin Mukaddimesinde İşlediği Başlıklar Bağlamında Kur'an İlimleri'ne Yaklaşımı". *Akademik Analiz* 5 (Ekim 2025), 41-69.

Geliş Tarihi	11/06/2025
Kabul Tarihi	25/10/2025
Yayın Tarihi	31/10/2025
Makale Türü	Araştırma Makalesi
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Makale, 2025 yılında Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'ne sunulan "Abdülkerîm Müderris'in Mevâhibü'r-Rahmân Adlı Tefsirinde Kur'an İlimleri" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.
Etik Beyan	
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	akademikanalizdergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Abdulkarim Muderris's Approach to Qur'anic Sciences in the Context of the Topics Discussed in the Introduction of His Tafsir *Mevahibu'r-Rahmân*

PhD Student İlhan Yılmaz | 0009-0006-0807-4073 | ilhaanyilmaz@hotmail.com

Yalova University, Institute of Graduate Studies, Department of Basic Islamic Sciences, Yalova, Türkiye

Abstract

The activity of understanding the Divine word, known as tafsir, is one of the most valuable branches of knowledge. This science aims to analyze and present the message of the Almighty Allah, the Creator of the heavens and the earth, to all humanity. The distinguished scholars have exerted extraordinary efforts in this regard, leaving valuable works for future generations. One such figure is Abdulkarim Muderris, who dedicated his life, amidst intense struggles in the region of Iraq, to scholarly activities. One of the many valuable works he authored is *Mevahibu'r-Rahman fi Tafsiri'l-Kur'an*, written in seven volumes. This work, shaped by the author's strong scholarly foundation and comprehensive use of sources, examines the topics with a broad perspective, drawing on classical Islamic writings as well as contemporary sources. In this work, the mufassir not only explains the textual meanings of the verses but also provides detailed interpretations of various disciplines of Qur'anic sciences.

Based on this, this study examines Muderris's approaches to the Qur'anic sciences discussed under the heading "things a muslim must know" in the introduction of *Mevahibu'r-Rahman* tafsir. All of the sciences discussed by the tafsir scholar under ten headings in the introduction are based on the narration tradition. This is because mastering these sciences is essential for correctly interpreting the sacred words; it is impossible to produce an authentic tafsir without engaging with these sciences. "The revelation of the Qur'an and its beginning" is the first topic discussed among these sciences. As testified by the verses, the Qur'an was revealed from the al-Lawh al-Mahfuz (preserved tablet) in its entirety on one of the blessed nights of Ramadan, specifically on the Night of Qadr. The Qur'an, which was revealed to Bayt al-Izzah in the heavens, was descended in parts over a period of twenty-three years through the angel Jibril, gradually revealing it to its recipient.

The second issue emphasized by Muderris is "The revelations of the Qur'an." He states that the process of the Qur'an's revelation occurs in three stages. The first stage is the phase where the Qur'an was preserved in the al-Lawh al-Mahfuz in the presence of Allah, free from any corruption. In the second stage, these verses were revealed to Bayt al-Izzah on a blessed night. The third and final stage is the gradual revelation of the Qur'an, which had been preserved in Bayt al-Izzah, to the Messenger of Allah.

"The manner in which Jibril received the revelation" is the third important issue to be understood. In this context, he discusses different opinions and viewpoints. However, the view he considers the most reasonable and accurate is that Jibril received the Qur'an directly, without any intermediary, from the essence of Allah.

"The gradual revelation of the Qur'an" is the fourth important issue to be understood. In this section, the author provides explanations regarding the wisdom and benefits of the gradual revelation. Some of these benefits include comforting and motivating the heart of the Prophet, educating and raising awareness among the community gradually, and providing immediate answers to the needs that arise.

"The revelation of the Qur'an in seven letters" is the fifth of these issues. According to the approach preferred by Muderris, the revelation of the Qur'an in seven letters refers to its revelation in seven different dialects of the Arabs. However, the emphasis here is not on reading each word in seven different ways, but rather on the use of seven distinct dialects spread throughout the entire Qur'an.

"The compilation of the Qur'an" is the sixth of the topics that need to be understood. The interpreter discusses the process of the Qur'an's compilation in three stages. The first compilation took place during the time of the Prophet Muhammad and under his supervision. The second compilation of the Qur'an occurred during the time of Caliph Abu Bakr. The third compilation took place during the caliphate of Othman.

The topic of "The arrangement of verses and surahs" is the seventh important subject that needs to be understood. Muderris states that the arrangement of the verses is entirely based on divine will and the instructions of Prophet Muhammad. There is a general consensus on this matter, and no significant differences of opinion arise. The tafsir scholar mentions three views regarding the order of the surahs. According to him, the most accurate approach is that part of the surahs were arranged according to the instructions of Prophet Muhammad, while the other part was arranged based on the independent reasoning of the companions.

The eighth important topic addressed by Muderris in his introduction is the knowledge of the "First and last revealed verses." He discusses the initial revealed verses in four parts, mentioning that the most authentic and accepted opinion is that the first five verses of Surah Alaq are the first to be revealed. As for the last revealed verse, he does not mention differing opinions but states his preference, indicating that Surah Baqarah, verse 281, is the last verse to have been revealed.

"Knowing the Meccan and Medinan verses" is the ninth topic discussed in the introduction. He presents three approaches to this distinction and states his preference for the temporal criterion. He also highlights the benefits of knowing this distinction. Additionally, he lists the characteristics of Meccan and Medinan verses under this heading.

The last of the Qur'anic sciences that Abdulkarim Muderris emphasizes is the topic of "Qur'anic recitation and etiquette." He delves into this subject extensively, treating it almost like a treatise on the art of Qur'anic recitation. In this section, he addresses the deeper aspects of the recitation of the Qur'an.

Keywords: Tafsir, Abdulkarim Mudarris, Mevahibu'r-Rahman, Qur'anic Sciences, Qur'an recitation.

Citation Yılmaz, İlhan. "Abdulkarim Muderris's Approach to Qur'anic Sciences in the Context of the Topics Discussed in the Introduction of His Tafsir Mevahibu'r-Rahmân". *Academic Analysis* 5 (October 2025), 41-69.

Date of Submission 11/06/2025

Date of Acceptance 25/10/2025

Date of Publication 31/10/2025

Article Type Research Article

Peer-Review Double anonymized- Two External

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. The article is derived from the doctoral dissertation titled "Qur'anic Sciences in Abdulkarim al-Mudarris's Tafsir Mawâhib al-Rahmân," submitted to the Institute of Graduate Studies at Yalova University in 2025

Plagiarism Checks Yes- Turnitin

Conflicts of Interest akademikanalizdergisi@gmail.com

Complaints The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Giriş

Lügatte عِلْم / a-li-me fiilinin masdarı olan “ilm” sözcüğü, anlamak ve bilmek mânası ile cehâletin zıttıdır. Gerçeğe uygun kesin inanç ve bilinenden gizliliğin kalkması anlamlarına da gelir.¹ “İlm” kelimesinin çoğulu “ulûm” ve “Kur’an” lafızlarının oluşturduğu bir izâfet terkibi olarak ulûmu’l-Kur’an ise ona hizmet eden veya ona dayanan her türlü ilmi kapsar. Buna din ve dil ile murtabıt çeşitli ilimler de dâhildir.²

Kur’an ilimleri, İslâm düşüncesinin en mühim ve en derin alanlarından biri olarak Kur’an’ı anlamak ve açıklamak gayesi ile geliştirilmiş disiplinlerdir. Tarihi, İslâm’ın başlangıç yıllarına kadar uzanan bu ilimler,³ hem teolojik hem de entelektüel bağlamda İslâm medeniyetinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu yüzden Kur’an ilimlerinin incelenmesi, sadece bir metnin anlamını açığa çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda insanlığa felsefi ve etik mesajlar sunar.

Bu alanda yaptığı çalışmalarla temayüz etmiş şahsiyetlerden biri de, talim ve tedris konusunda yüksek maharetiyle tanınmış Abdülkerîm Müderris’tir. O, yoğun gayret ve çabalar sarf ederek elde ettiği ilmiyle Kur’an’ın derinliklerine vâkıf olmuş ve bu mukaddes metnin güzelliklerini kaleme aldığı eserleri aracılığı ile insanların faydasına sunmuştur. Bu değerli çalışmalarından biri de, çalışmamamızın mihveri olan *Mevâhibü’r-Rahmân fî Tefsîri’l-Kur’ân*’dır. Müderris, bu eserinde Kur’an’ı baştan sona ele alır. Hassaten faydalandığı çok yönlü kaynaklar ve Kur’an ilimleri pratiği, eserin son derece kapsamlı ve derin bilgiyle şekillenen bir yapıt olmasını sağlamıştır.

Ülkemizde, yaygın bir şöhrete sahip olmayan bu değerli ilim adamı ve eserleri hakkında yapılan çalışmalar da sınırlıdır. Mevcut olanların da kısıtlı kaldığı göze çarpar. Bu eksikliği bir nebze dahi tamamlayabilme gayesiyle yapılan bu araştırma, *Mevâhibü’r-Rahmân*’ın mukaddimesinde yer verilen Kur’an ilimlerini ele almakta ve Müderris’in yaklaşımlarını incelemektedir.

Modern dönem Şîi tefsirleri arasında yer alan, İran’lı Seyyid Abdü’l-A’lâ Musevî Sebzevârî’nin (ö. 1993?) aynı adla kaleme alınmış diğer bir eser daha mevcuttur. Ancak bu ve Müderris’in yapıtı arasında benzerlik sadece konu ve isim benzerliğidir. Otuz cilt olarak planlanan Sebzevârî’nin tefsiri tamamlanamamıştır. Mâide sûresinin ortalarına kadar ulaşabilen bu eserin, yalnızca on iki cildinin yayımlandığı bilinmektedir.⁴

¹ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab* (Kahire: Dâru Sâdir, h. 1414), 12/417; Seyyid Şerîf Cürçânî, *et-Ta’rîfât*, thk. Komisyon (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1403/1983), 155.

² Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü’l-‘irfân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân* (Beyrut: Matbaatü İsâ el-Bânî el-Halebî ve Evlâdühü, ts.), 1/23; Fehd b. Abdurrahmân er-Rûmî, *Dirâsât fî ‘ulûmi’l-Kur’ân* (Riyad: 1424/2003), 29.

³ Rûmî, *Dirâsât fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, 32.

⁴ Seyyid Abdüssettâr el-Hasenî, *Eltâfü’l-Bârî min nefehâti’l-imâm es-Sebzevârî* (y.y.: Matbaatü Kevser, h. 1425), 69.

1. Abdülkerîm Müderris'in Biyografisi

Müderris, h. 1323 yılı'nın Rebûlevvel ayında, Irak'ın kuzey bölgesinde bulunan Tekye köyünde dünyaya gelmiştir.⁵ Çocukluk yıllarını doğduğu köyde ailesinin yoğun ilgisi altında geçirmiştir. Altı yaşlarında iken babasının rehberliğinde Kur'an'ı ezberleyerek hatmeden Müderris, onun vefatını müteakip annesi ve amcalarının himayesinde düzenli bir eğitim sürecine dâhil olmuştur.⁶

İlk medrese eğitimini dönemin meşhur âlimlerinden alarak, özellikle lügavî ilimlerin temel eserleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Süleymaniye'ye taşınmış ve eğitimini burada sürdürmüştür. Savaşın şiddetiyle bölgede zuhûr eden kıtlık ve sıkıntılara bağlı olarak bir müddet sonra Süleymaniye'den ayrılarak Hevraman'a geri dönmüştür. Burada Şeyh Alâüddîn'in (ö. 1373/1953) medresesine katılarak onun gözetiminde çeşitli ilimler tedris ile akademik gelişimini sürdürmüştür.⁷

Hevraman'daki eğitimini tamamladıktan sonra Beyâre Medresesi'ne geçmiş ve burada çeşitli eserler okuyarak ilmî birikimini zenginleştirmiş, özellikle fıkıh, mantık, astronomi ve lügat ilimlerinde önemli aşamalar kaydetmiştir.⁸ Şeyh Alâüddîn'in talimatıyla Beyâre'den ayrılan Müderris, Hâlid Efendi Medresesi'ne katılmış ve burada hocası Şeyh Ömer'in (ö. 1318/1900) rehberliğinde muhtelif alanlarda önemli eserleri tedris etmiştir. Yoğun ilmî çalışmalarının ardından, 1344 yılı Şâban ayında büyük bir cemiyet huzurunda hocası Şeyh Ömer tarafından ilmî icâzetle onurlandırılmıştır.⁹

Ömrünü ilme adayan Müderris aldığı icâzetin ardına, hocası Şeyh Alâüddîn'in halifesi olarak bilinen oğlu Şeyh Sıddîk ile yaptığı anlaşmaya bağlı kalarak, seçkin bir öğrenci grubuyla birlikte Halepçe yakınlarındaki Nergisecâr köyüne yerleşmiştir. Bir müddet bu bölgede ikamet etmiş, eğitim ve irşad çalışmalarını burada sürdürmüştür. Burada geçirdiği süre zarfında, talebelerinin sayısı artmış ve müslümanlara yönelik eğitim hizmetlerinde de önemli ilerlemeler kaydetmiştir.¹⁰

Müteâkip dönemde hocası Şeyh Alâüddîn'in daveti üzerine tekrar Beyâre'ye yerleşmiş ve aynı zamanda burada müderris olarak görev almıştır. 1347 yılında ailesini de yanına alarak taşındığı

⁵ Abdülkerîm b. Muhammed b. Fettâh b. Süleymân el-Müderris, *Mevâhibü'r-Rahmân fî Tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, 1435/2014), 1/5; Abdülkerîm b. Muhammed b. Fettâh b. Süleymân el-Müderris, *Ulemâ'unâ fî hidmeti'l-İlmi ve'd-dîn* (Bağdat: Dârü'l-Hürriyye, 1403/1983), 324.

⁶ Müderris, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/5; Müderris, *Ulemâ'unâ*, 324.

⁷ Müderris, *Ulemâ'unâ*, 325.

⁸ Müderris, *Ulemâ'unâ*, 325; Özel, "Müderris, Abdülkerîm", 2/330.

⁹ Müderris, *Ulemâ'unâ*, s. 327; Yûnus İbrahîm es-Sâmerrâî, *Târîhu 'ulemâi-Bağdâd fî'l-karni'r-râbi' aşere el-hicrî* (Bağdat: Matbaatü Vizâreti'l-Evkâf, 1982), 443.

¹⁰ Müderris, *Ulemâ'unâ*, 327.

Beyâre’de ilmî mirası nesilden nesile aktarmada önemli rolleri olacak kırk beş kûsür öğrenci yetiştirmiştir. Bu süreçte Şeyh Alâüddîn’in sağlık durumu nedeniyle Beyâre’den ayrılmaya karar veren Müderris, 1371 yılında Süleymaniye’ye taşınarak Melikendî Mahallesi’ndeki Hacı Han Mescidi’nde müderrisliğe başlamış ancak burada beklediği gelişmeleri göremeyince 1374 yılında Kerkük’e yerleşmiş ve çalışmalarını Hacı Cemil Talebânî Medresesi’nde devam ettirmiştir.¹¹

Bir süre sonra Bağdat’taki Abdülkâdir Geylânî Medresesi’nde müderrislik vazifesi için başvuruda bulunmuş ve başarılı olarak göreve başlamıştır. 1973 yılında emekliye ayrılan Müderris, Geylânî ailesinin talebi üzerine buradaki vazifesini sürdürmüş, fetva vermiş ve öğle ile ikindi vakitlerinde imamlık yapmıştır. Ayrıca 1947 yılında Irak Bilimler Akademisi’ne üye olduğu ve 1976 yılında Âlimler Birliği Cemiyeti başkanı seçildiği ayrıca Arap Dil Akademisi’nin misafir üyesi olarak akademik faaliyetlerde bulunduğu da bilinir.¹²

Yaşamı boyunca ilim tahsil ve tedrisi ile meşgul olarak çok sayıda talebenin yetişmesine katkı sağlayan Müderris, 29 Ağustos 2005 tarihinde Salı günü sabah saatlerinde emaneti teslim etmiştir. Asırlık ömrünü ilme adayan Müderris, Bağdat’taki Geylânî Kabristanı’na defnedilmiştir. Onun vefatı, İslâm dünyasında ve akademik çevrelerde büyük bir kayıp olarak değerlendirilerek, derin bir eksiklik olarak nitelenmiştir.¹³

2. *Mevâhibü’r-Rahmân* ve Mukaddimesinde Ele Alınan Kur’an İlimleri

Klâsik İslâmî telif geleneğinde uzun mukaddimeler yazma uygulaması sadece bir eserin giriş kısmı olmanın ötesinde, müellifin ilmî donanımını, düşünsel derinliğini ve mevzuya dair hâkimiyetine ışık tutan önemli bir gelenek olarak karşımıza çıkar. Müderris de, bu geleneğe sadık kalarak, eserine kapsamlı sayılacak bir mukaddime ile başlamayı tercih etmiştir. Yaklaşık elli sayfa uzunluğundaki bu bölümün başında müellifin hayatına dair bilgilere yer verilmiş ve hakkında açıklamalar yapılmıştır. Müderris, “Kullarına rahmetiyle tecelli ederek sayısız nimetler bahşeden Yüce Allah’a (c.c.) hamd ve kendisine Kur’an indirilen Hz. Peygamber’e (s.a.v.) salât ve selâm ederek” kısa ve öz bir dua ile sözlerine başlamaktadır.

Yaşadığı dönemin sosyal ve ilmî kademelerinde karşılaşılan sıkıntılara binaen çevresindeki bazı şahsiyetler bu meselelere çözüm önerileri sunacak bir tefsir kaleme alması için ondan talepte bulunmuşlar ve o da, zorluklarına rağmen bu çağrıya kayıtsız kalamamış, Yüce Allah’a (c.c.) tevekkül

¹¹ Müderris, *Mevâhibü’r-Rahmân*, 1/6; Müderris, *‘Ulemâ’unâ*, 328.

¹² Müderris, *Mevâhibü’r-Rahmân*, 1/6; Müderris, *‘Ulemâ’unâ*, 329; Özel, “Müderris, Abdülkerîm”, 2/331.

¹³ Müderris, *Mevâhibü’r-Rahmân*, 1/6; Tahir Molla Abdullah Behrakî, *Hayâtü’l-emcâd* (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2014), 2/225.

ederek tefsirini yazmaya koyulmuştur.¹⁴ Yapıtında önceki dönem âlimlerin fikirlerinden geniş ölçüde faydalandığı ve klâsik İslâmî literatürü yoğun olarak kullandığı görülür. Kurtubî (ö. 671/1273), Râzî (ö. 606/1210), Beydâvî (ö. 685/1286), Süyûtî (ö. 911/1505), Zerkeşî (ö. 794/1392) ve daha birçok ilim ehlinin görüşlerini kaynak belirterek aktarırken, aynı zamanda isim belirtmeden yaptığı nakiller de gayet yoğundur. Ancak o, sadece geçmiş âlimlerin görüşlerini nakletmekle yetinmez, özgün analizlere ve değerlendirmelere de geniş yer ayırır. Ele aldığı konularda bağımsız tespitleri ile orjinal yaklaşımlar sunarak istifade ettiği isimlerin fikirlerine tamamen sadık kalmayıp, onların görüşlerini sorgulayarak farklılaştığı noktaları açıkça belirtmektedir.

Bu tarzıyla, müellifin yalnızca nakilci bir yaklaşımı benimsemediği, aksine eleştirel bir bakış açısıyla meseleleri ele alarak ilmî müzakerelere önemli katkılar sağladığı anlaşılmaktadır. Konu ile ilgili sunduğu görüşler arasında zaman zaman güçlü bulduğu fikirleri açıklamakta, ancak her zaman belirli bir çerçevede kalmaya da özen gösterdiğini belirtmiştir. Kur'an âyetlerinin anlamına odaklanmanın ötesinde, dil bilgisi ve retorik yönüyle derinlemesine incelemiş; bununla birlikte, fıkıh, hadis, kelâm ve siyer gibi temel İslâmî ilimlere ait disiplinleri kapsamlı şekilde ele almıştır. Ayrıca, âyetlerin analizini yaparken nüzûl sebepleri üzerinde de titizlikle durmuş ve bu konudaki yorumlarıyla tefsirine önemli katkılar sağlamıştır.¹⁵

Mevâhibü'r-Rahmân tefsiri halifelerin, müctehit imamların ve âriflerin ilim merkezi olan Bağdat şehrinde, 1404 yılı Recep ayının 27. günü (Milâdî 1985 Perşembe) tamamlanmıştır. Eserin yazılması ve derlenme süreci yaklaşık iki yıl devam etmiştir. O dönemde Müderris, Geylânî Medresesi'nde hoca olarak görev yapmaktaydı.¹⁶

Yedi cilt halinde yayımlanan bu değerli eserin mukaddimesinde Müderris, "bir müslümanın bilmesi gereken temel meseleler" başlığı altında Kur'an ilimlerinin formları arasında yer alan on önemli maddeyi ele almaktadır. Bu ilimleri açıklarken, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, *et-Tibyânü'n-Nevevî*, *Risâletü't-Tecvîd* gibi önde gelen eserlere sıkça referans verdiği gözlemlenmiştir.¹⁷

Bu başlıkların ortak yönü, tümünün rivayet temelli Kur'an ilimleri kategorisinde yer alıyor olmalarıdır. Nitekim mukaddes kelâmı yorumlamaya girişen bir müfessirin bu ilimlerden soyut olarak asil bir tefsir

¹⁴ Müderris, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/9.

¹⁵ Müderris, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/6.

¹⁶ Müderris, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 7/428.

¹⁷ Müderris, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/51.

yapabilmesi mümkün değildir. Müfessir açıkça ifade etmese de, önemine işaret ettiği bu on ilmin rivayete dayalı olması, dirâyet kaynaklı tefsiri ötelediği mânasına yorumlanamaz. Zaten eserindeki tefsir pratiği de bunu net olarak yansıtmaktadır. Sıhhat şartlarını sağlayan dirâyete dayalı tefsir mahmûd olup câiz görülür. Eleştirilen türü mezmûm olandır. Re’y tefsiri olarak da bilinen bu tür tefsir faaliyeti, her zaman ve her mekânda geçerli olan ebedî mesajın doğası gereği bir zorunluluktur.¹⁸

Mukaddimede incelenen Kur’an ilimlerine ilişkin Müderris’in yaklaşımları şöyledir:

2.1. Nüzûlü’l-Kur’an ve Başlangıç Vakti

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ “Andolsun ki, biz onu mübarek bir gecede indirdik”¹⁹ âyetindeki mübarek gece, Kadir gecesidir. Bu hakikat, إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ “Doğrusu, Biz, Kuran’ı Kadir gecesinde indirmişizdir”²⁰ âyeti ile beyân olunmuştur. Ayrıca شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ “Ramazan ayı, Kur’an’ın kendisinde indirildiği aydır”²¹ âyeti de, Kadir gecesinin mübarek Ramazan ayında gerçekleştiğini ispatlamaktadır. Bu minvalde gelen âyetlerin tanıklığına göre, Kur’an Ramazan ayının mübarek bir gecesini olan Kadir gecesinde Levh-i Mahfûz’dan bütün olarak indirilmiştir. O gece, dünya semâsındaki Beytülizze’ye indirilen Kur’an âyetleri, yirmi üç yıl boyunca kademeli olarak Yüce Allah’ın (c.c.) elçisine vahyolunmuştur.²²

Hız. Peygamber’i (s.a.v.) ilahî mesajın muhatabı olarak müjdeleyen bu mübarek hadise, Rebîulevvel ayında, kırk yaşında iken gerçekleşmiştir. Sadık rüyalar olarak başlayan vahiy süreci, Ramazan ayına kadar bu tabiatı üzere devam etmiştir. Ramazan ayının on sekizinci günü²³ Cebrâil (a.s.), Hız. Peygamber’e (s.a.v.) gelerek Alâk sûresinin ilk âyetlerini indirmiştir.²⁴

Müfessir, bu başlık altında Fetretü’l-vahy meselesi hakkında bilinmesi mücib üç dönemden bahsediyor. Bu dönemler şöyledir: ²⁵

¹⁸ Re’y tefsirinin çeşitleri, kuralları ve âlimlerin görüşleri hakkında daha fazla bilgi için bk. Ahmed Alabalık, *et-Tefsîru bi’r-re’y* (Diyarbakır: Mektebetü Seydâ, 2016).

¹⁹ ed-Duhân 44/3.

²⁰ el-Kadr 97/1.

²¹ el-Bakara 2/185.

²² Müderris, *Mevâhibü’r-Rahmân*, 1/10.

²³ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, thk. Muhammed Ebû’l-Fazl İbrâhim (Mısır: Dâru Maârif, 1387/1967), 2/294; Bu rivayetin senedi zayıftır; çünkü Taberî’nin şeyhi olan Muhammed b. Humeyd er-Râzî zayıf kabul edilmiştir. Ayrıca İbn İshâk’ın an’ane rivayetiyle nakletmesi de senedin zayıf olmasına neden olmaktadır. Zira o, tedlis yapan bir râvidir. Hadisi açıkça hocasından rivayet ettiğini belirttiğinde hadisi hasen kabul edilir; ancak burada bu durumu açıkça belirtmemiştir. Bk. Muhammed Tâhir el-Berzencî, *Sahîhu ve daîfü târîhi’t-Taberî* (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1327/2007), 7/5.

²⁴ Müderris, *Mevâhibü’r-Rahmân*, 1/11.

²⁵ Müderris, *Mevâhibü’r-Rahmân*, 1/11.

Birinci fetret: Cebrâîl'in (a.s.) Hira mağarasına ilk inişinden, Müddessir sûresinin nüzûlüne kadar geçen dönemdir. Bu vaktin ne kadar sürdüğüne dair farklı rivayetler mevcuttur ancak bu rivayetlerde vahyin kesildiği süre iki buçuk yıl veya altı ay olarak belirtilse de, Buhârî'de herhangi bir zaman dilimi kaydedilmemiştir. Câbir'den (r.a.) aktarılan rivayet, bu dönemin süresi hakkında kesin bir bilgi vermez. Aynı şekilde, Hz. Aişe (r.anhâ) (ö. 58/678) rivayetinde de, "O dönemde vahiy bir süreliğine kesildi" ²⁶ olarak geçer.

İkinci fetret: Yahûdilerin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Ashâb-ı Kehf, ruh ve Zül-Karneyn'e dair sorularını müteakip dönemi ifade eder. Bu durumu açıklayan, "Allah'ın (c.c.) dilemesine bağlamadıkça hiçbir şey için 'bunu yarın yapacağım' deme" âyetine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) "size yarın bildireceğim" şeklinde konuşmuş ve "inşâallah" dememiştir. Bu sebeple, Cebrâîl (a.s.) tekrar inene kadar vahiy bir süreliğine kesilmiştir. Müderris, bu fetret döneminin on iki gece sürdüğünü zikretmektedir.

Üçüncü fetret dönemi: "Yatak hadisesi" olarak bilinen olayın ardından ve Duhâ sûresinin inişinden hemen önce yaşanan dönemdir. Söz konusu olay, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yatağının altında varlığından haberdar olmadığı bir köpek yavrusunun bulunması ve bu yüzden vahyin geçici bir süre kesilmesi ile ilgilidir. Hz. Peygamber Cebrâîl'e (a.s.) gecikmesinin sebebini sorduğunda; 'Biz köpek ve resim olan eve girmeyiz' cevabını vermiştir.²⁷ Müfessir, bu dönemin yaklaşık iki ya da üç gün sürdüğünü zikretmektedir.

Mukaddimedeki Fetretü'l-vahy konusu üzerine yaptığı değerlendirmelerde üç farklı döneme işaret eden Müderris, burada kendi görüşünü doğrudan ifade etmez. Ancak, Duhâ sûresini analizinde sebeb-i nüzûle dair rivayetleri aktarırken, konuyu yeniden gündeme getirmektedir. Bu defa fetretin iki kez gerçekleştiği yönündeki tercihini belirten Müderris, sahih yaklaşımın da bu olduğunu belirtir. Birinci duraklama, Hira mağarasında indirilen ilk vahyi müteakip zamanda gerçekleşmiştir. Bu fetretin süresiyle nakledilen rivayetlerde üç gün üç gece, on beş gün, yirmi beş gün veya kırk gün gibi farklı süreler geçer. Hicretten sonra Medine'de meydana gelen ikinci duraklama ise Yahudilerin ruh, Ashâb-ı Kehf ve Zülkarneyn hakkındaki sorularının ardından gerçekleşmiş ve kısa bir süre devam etmiştir.²⁸

²⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi' u's-sahîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir (Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, h 1422), "Tefsir", 1 (No. 4953).

²⁷ Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdi Abdülmecîd (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1415/1994), 24/249 (No. 1103); Taberânî'nin rivayet ettiği bu hadiste Ümmü Hafs tanınmamaktadır. Bk. Nûreddîn el-Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid ve Menbe'u'l-fevâid*, thk. Hüsameddîn el-Kudsî (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1994), 7/138 (No. 11497).

²⁸ Müderris, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 7/381.

Müderriş, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Rebûlevvel ayında doğduğuna dair genel kanı ile Kur'an'ın Ramazan ayında indirildiğini bildiren âyet arasındaki tarihsel çelişki şüphesine de açıklık getirerek, durumu izah etmektedir. Müfessir, vahyin aşamalı bir süreç olduğuna işaret ediyor. İlk zamanlar Rebûlevvel ayında sadık rüyalar aracılığıyla gelen vahiy altı aya yakın devam etmiştir. Ramazan ayının başlarına gelindiğinde ise sadık rüyalar sona ermiş ve vahiy doğrudan âyetler olarak inmeye başlamıştır. İlk vahiy de Kadir gecesinde gerçekleşmiştir.²⁹

2.2. Kur'an'ın İndiriliş Süreci

Müderriş, Kur'an'ın nüzûl sürecini üç aşamaya ayırarak ele alıyor:³⁰

Kur'an âyetlerinin Levh-i Mahfûz'da mevcut olduğu dönem, ilk aşamadır. *بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ* "Hakikatte o, Levh-i Mahfûz'da bulunan şerefli Kur'an'dır"³¹ âyeti, bu levhanın her türlü bozulma ve fesattan korunmuş olduğuna işaret eder.³² Aynı şekilde, *إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ* "Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız"³³ buyruğu da bu koruma vaadini destekleyen diğer bir delildir.

İkinci aşama, Levh-i Mahfûz'daki Kur'an'ın Beytülizze'ye inzâlidir. Yüce Allah'ın *إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ* "Şüphesiz ki biz onu mübarek bir gecede indirdik"³⁴, *إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ* "Şüphesiz ki biz onu Kadir gecesinde indirdik"³⁵ ve *شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ* "Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır"³⁶ buyrukları, Kur'an'ın tamamının Kadir gecesinde tek seferde Beytülizze'ye indirilmiş olduğunu açıkça vurgular. Kur'an'ın Levh-i Mahfûz'dan Beytülizze'ye indirilmesi; Cebrâil'in (a.s.) onu dünya semâsına getirerek meleklere okumasıdır.

Üçüncü aşama, Cebrâil'in (a.s.) Yüce Allah'tan (c.c.) aldığı Kur'an'ı eksiksiz olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kalbine indirmesidir. *نَزَّلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ* "Uyarıcılardan olası diye onu güvenilir Ruh (Cebrâil), senin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir"³⁷ âyet-i kerîmesi, bu indirilişi doğrulayan bir delildir. Bu aşama ile birlikte, ilâhi nur dünyaya yayılmış ve hidayet kaynağı olan Kur'an tüm insanlığa ulaşmıştır.

²⁹ Müderriş, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 7/393-394.

³⁰ Müderriş, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/12.

³¹ el-Burûc 85/21-22.

³² Müderriş, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 7/359.

³³ el-Hicr 15/9.

³⁴ ed-Duhân 44/3.

³⁵ el-Kadr 97/1.

³⁶ el-Bakara 2/185.

³⁷ eş-Şuarâ 26/193.

2.3. Cebrâil'in (a.s.) Vahyi Alış Keyfiyeti

Gaybî bir yaklaşımla yorumladığı bu konuda farklı düşüncelerin de olduğunu belirten Müderris, Cebrâil'in (a.s.) Kur'an'ı doğrudan Yüce Allah'ın (c.c.) zatından aldığı görüşünü en isabetli olarak kabul ettiğini ifade etmektedir.³⁸ Müfessir, bu yaklaşımını Nüvvâs b. Sem'ân'ın (ö. 50/670?) Hz. Peygamber'den (s.a.v.) merfû olarak naklettiği rivayet ile desteklemektedir.³⁹ Ayrıca bunu destekleyen farklı rivayetlerde vardır. Müfessir, Zürkânî ve Zerkeşî'nin de bu görüşe katıldığını, Cebrâil'in (a.s.) Kur'an'ı işiterek almasının en uygun görüş olarak kabul ettiklerini zikretmektedir.⁴⁰

2.4. Kur'an'ın Peyderpey Nüzûlü

Kur'an'ın aşamalı nüzûlü nedeniyle Yahudi ve müşriklerden oluşan bir grup, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) eleştirerek Kur'an'ın bütün haliyle indirilmesini talep etmişlerdi. Yüce Allah (c.c.) bu mantık dışı saçma taleplerine cevâben şu iki âyeti indirmiştir: İlki *وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا* "Ve ayrıca onu insanlara dura dura, yavaş yavaş okuyasın diye, âyet âyet, sûre sûre ayırdık ve onu azar azar indirdik"⁴¹ âyeti olup ikincisi de, *وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا* "Kur'ân ona topluca indirilmeli değil miydi?" dediler. Biz Onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle, parça parça indirdik ve onu tane tane, ağır ağır okuduk"⁴² âyetidir. Müderris'e göre bu iki âyet, Kur'an'ın peydepey nüzûlüne ve önceki semâvî kitapların bir bütün olarak indirilmiş olduğuna işaret etmektedir.⁴³

Şüphesiz ki peyderpey tenzilin hikmetleri ve faydaları vardır. Tedrîcîlik yöntemini Hz. Peygamber'in irşad faaliyetlerinde ve tebliğ metodunda da gözlemlemek mümkündür. Çünkü "bir öğreticinin eğitim ve öğretimin her aşamasında muhatabın durumunu gözetmesi gereklidir. Öğrencinin durumunu dikkate alarak yaş ve anlayış seviyesine göre bir eğitim programı yürütmelidir. Nebvî eğitim modelinde de eğitimin kolaydan zora doğru kademeli olarak yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in muhatabın algı seviyesini dikkate aldığı, öğretimde neyin öncelikli olduğuna dikkat ettiği görülmektedir."⁴⁴

³⁸ Müderris, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/12.

³⁹ Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid ve Menbe'u'l-fevâid*, 7/94 (No. 11288); Senedi zayıftır. Nuaym b. Hammâd zayıf bir hafızaya sahiptir. Buhârî, onun rivayetini başka bir râviyle birlikte (mukâren) almıştır. Ezdî ise onu itham etmiştir. Hâfiz İbn Hacer, et-Takrîb adlı eserinde onun hakkında doğru sözlü olup ancak çokça hata yaptığını söylemiştir. Bk. Ebû Bekr b. Ebî eş-Şeybânî, *Kitâbü's-Sünne ve meahâ Zılâlü'l-Cenne li'l-Elbânî* (Beyrut: el-Mektebül-İslâmî, 1400/1980), 1/226-227 (No. 515).

⁴⁰ Müderris, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/12; Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/48.

⁴¹ el-İsra 17/106.

⁴² el-Furkân 25/32.

⁴³ Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/53.

⁴⁴ Ahmet Alabalık, "Kur'an-ı Kerîm İşliğinde Bir Öğretici Olarak Hz. Peygamber'in Bazı Nitelikleri", *European Journal of Akademik Analiz* 5 (2025)

Müfessirimiz, Kur'an'ın bölümler halinde, peyderpey tenzilinin hikmetlerini dört madde ile açıklamaktadır. Bunlar:⁴⁵

Birinci hikmet: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kalbine huzur vermek ve duygularını teşvik ile ferahlatmak içindir. Bu ferahlamamanın çeşitli boyutlarda tezahür ettiği söylemektedir.

İkinci hikmet: Bu ümmeti ilim ve amelde kademeli olarak eğitip geliştirerek, sürekli ilerleme içinde olmasını sağlamaktır.

Üçüncü Hikmet: Olayların ve acil hallerin sürekli evrilen ve farklılaşan doğasına uyum sağlamak amacıyla, her yeni durumla birlikte Kur'an'dan uygun olan âyetler indirilmiş ve Yüce Allah (c.c.) bu spesifik durumlara ilişkin hükümleri açıklamıştır.

Dördüncü hikmet: Yalnızca Yüce Allah'ın (c.c.) sözü olduğuna, ne Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ne de başka bir yaratığın sözü olmadığına dair kılavuzluk etmektir. Örneğin, vahyin zorluklarına rağmen Yüce Allah'ın (c.c.) rahmet ve şefkatini ifade eden **إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا** "Doğrusu biz sana (taşınması) ağır bir söz vahyedeceğiz"⁴⁶ âyetindeki "ağır söz", sadece zorlu bir yük değil, aynı zamanda muazzam, heybetli ve yüksek bir değeri simgeler.⁴⁷ Bu, basit ve değersiz bir söylem olmayıp, etkileyici ve derin mânalar yüklü bir kelâmdır.⁴⁸

2.5. Kur'an'ın Yedi Harf Üzere Nüzûlü

Müderriş, Kur'an'ın yedi harf üzere indirildiğine dair en güçlü delilin mütevâtir düzeyindeki sahih hadis⁴⁹ olduğunu zikrediyor. Nitekim bu hadis-i şerîf, Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634), Hz. Ömer (ö. 23/644), Hz. Osman (ö. 35/656), İbn Abbâs (ö. 68/687-88), İbn Mes'ûd (ö. 32/652-53), Ebû Hüreyre (ö. 58/678) (r. anhüm) ve daha birçok sahâbe tarafından nakledilmiştir.⁵⁰ Yedi harf meselesine ilişkin nakledilen bu rivayetlere kapsamlı olarak yer veren Müderriş, ilim ehlinin fikirlerine de

Educational & Social Sciences 8/2 (Ekim 2023), 72.

⁴⁵ Müderriş, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 13-15.

⁴⁶ el-Müzzemmil 73/5.

⁴⁷ Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr* (Kahire: Dârü's-Sâbûnî, 1417/1997), 3/441.

⁴⁸ Ebû'l-Berekât Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil*, thk. Yûsuf Ali Büdeyvi (Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1997), 3/556.

⁴⁹ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 27 (No. 5041); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Ahmet b. Rif'at vd. (Türkiye: Dârü't-Tabâati'l-Âmire, h 1334), "Salâtü'l-Müsâfirîn ve Kasruhâ", 818 (2/202); Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. (Mısır: Şirketü Mektebe ve Matba'a Mustafa el-Halebî, 1395/1975), "Kiraât", 11 (No. 2944); Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Lü'lüü ve'l-mercan fî mâ ittefeka aleyhi's-Şeyhân* (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1407/1987), 1/157 (No. 468).

⁵⁰ Müderriş, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/15-16.

başvurmaktadır. Kurtubî'nin bu meselede zikrettiği otuz beş görüşten beşini ayırt ederek almış ve burada konu bağlamında yer vermiştir. Bu görüşler şöyledir:⁵¹

Birinci görüş: Kurtubî'nin ve birçok ilim adamının kabul ettiğine göre yedi harf, benzer anlamları farklı kelimelerle ifade etmekten ibarettir. Örneğin "gelmek" fiili نَحْوِي، أَقْبِلْ، تَعَالَى، هَلُمَّ، قَصْدِي، نَحْوِي gibi farklı kelimelerle ifade edilebilmektedir. Bu ifadeler, birbirleriyle anlamdaş olup, ancak farklı dilsel yapılarla kullanılan kavramlardır.

İkinci görüş: Yedi harften kastedilen, Yemen'den Nizâr'a⁵² kadar uzanan Arap lehçelerinin tümünü kapsayan ve Kur'an'da yer alan yedi farklı lehçedir. Bunun anlamı, her bir harfin yedi farklı vecihle ifade edilmesi değil, bu lehçelerin Kur'an'da çeşitli yerlerde dağılmış olarak yer almasıdır. Bazı durumlarda bu lehçeler Kureyş, Hüzeyl, Hevâzin gibi kabilelere aitken, bazıları da Yemen lehçesine dayanmaktadır.

Üçüncü görüş: Bu yedi lehçe Mudar⁵³ kabilelerinde bulunur. Bu lehçelerden birinin Kureyş'e, birinin Kinane'ye, birinin Esed'e, birinin Hezîl'e, birinin Teym'e, birinin Dabba'ya ve birinin de Kays'a ait olabileceği söylenmiştir. Mudar kabileleri yedi lehçeyi bu sıralamaya göre kapsamaktadır.

Dördüncü görüş: Bâkılânî (ö. 403/1013), kıraat farklılıkları üzerinde yaptığı derinlemesine incelemeler sonucunda, bu farklılıkların yediye tekabül ettiğine kanaat getirmiştir.

Beşinci Görüş: Yedi harf, Yüce Allah'ın (c.c.) kitabındaki farklı anlamları ifade etmek için kullanılır ve bunlar; emir ve nehiy, va'd ve va'id, kıssalar, münâzaralar ve meselleri kapsar. Ancak, müfessir bu görüşü zayıf bulmuş ve İbn Atiyye'den yaptığı nakille eleştirerek, bu kavramların harf olarak tanımlanamayacağını belirtmiştir. Ayrıca, helâl olan bir şeyin haram kılınması ya da bu kavramlardan herhangi birinin değiştirilmesine izin verilmediği konusunda icmâ olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴

Müderris'in tercihinine göre, Kur'an'ın yedi harf üzere indirilmesi, Arapların yedi farklı lehçesiyle nâzil olması anlamına gelir. Ancak bu, her kelimenin yedi farklı şekilde okunması anlamına da gelmez. Burada kastedilen, yedi lehçenin Kur'an'ın tamamına yayılmış olmasıdır. Bu bağlamda vecihler, bir kelimenin telaffuzundaki çeşitlilik ve farklılık ne kadar fazla olursa olsun yedi sınırını aşamaz. Aynı

⁵¹ Müderris, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/17-18.

⁵² Nizâr b. Mead (Benî Nizâr b. Mead). Adnânîler'in ana boylarından biri olan Arap boyudur. Bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Nizâr b. Mead", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/198.

⁵³ Araplar'ın dört ana boylarından birisi olup Arap Yarımadası'nın kuzey kısmında bulunur. Bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mudar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 30/356.

⁵⁴ Ebû Muhammed Abdülhak İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'Azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, h 14222), 1/43.

kelimenin farklı kıraatleri ve okuma biçimleri ne kadar çeşitli olursa olsun, bunlar her zaman belirlenmiş yedi temel çerçeveye dâhildir. Örneğin, “مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ” âyetinin yedi ya da on farklı kıraatle okunduğu rivayet olunur. Müfessir, bu farklılıkların sayısı ne kadar fazla olursa olsun, yedi vecih ile sınırlı olduğunu belirtmektedir.⁵⁵

Müderriş, Yedi harf hakkında söz konusu ihtilâf biçimlerini de Zürkânî'ye atıfla, misaller eşliğinde açıklamaktadır. Bu minvalde:

Birincisi: Lafızların kemmiyet ve cinsiyet yönüyle farklılıklarıdır. “لَأْمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ” *“Emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler”*⁵⁶ âyetindeki cemî olan “لَأْمَانَاتِهِمْ / liemânâtihim” lafzının müfred olarak “لَأْمَانَتِهِمْ / liemânetihim” şeklindeki kıraati buna misalidir.

İkincisi: Fiillerin çekim ihtilâfıdır ve “فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا” *“Bunun üzerine: Ey Rabbimiz! Aralarında yolculuk yaptığımız şehirlerin arasını uzaklaştır, dediler”*⁵⁷ buyruğu buna misaldir. Âyette geçen “رَبَّنَا / Rabbenâ” lafzı münâdâ olması yönüyle mansûb, “بَاعِدْ / bâ'id” sözcüğü de emir kipi ile meczûmdur. Ancak bu lafızlar başka bir kıraatte “رَبُّنَا بَعَدَ / Rabbünâ ba'ade” olarak “رَبُّنَا / Rabbünâ” lafzı mübtedâ merfû, “بَعَدَ / ba'ade” lafzı da mâzi muza'af fiil ve haber cümlesi olarak kıraat edilmiştir.

Üçüncüsü: İ'rabî yorum farklılıklarıdır. Yüce Allah'ın (c.c.) “وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ” *“Ne yazan, ne de şahit zarara uğratılsın”*⁵⁸ buyruğundaki “لَا يُضَارَّ / lâ yûzârâ” fiilinin son harfi “ر / râ” fethalı yahut zammeli olarak okunur. Fethalı kıraatte “لَا / lâ” edatı nehy için ve ardından gelen fiil de meczûmdur. “ر / Râ”nın üzerindeki melhûz fetha idgâm-ı misleyn fethasıdır. Merfû olarak zamme ile kıraati halinde “لَا / lâ”, nâfiye edatı olarak kabul edilir.

Dördüncüsü: Âyetin ihtiva ettiği lafızlardaki noksanlık veya fazlalık vechiyle ihtilâfın meydana gelmesidir. “وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى” *“Erkeği ve dişiği yaratana and olsun ki”*⁵⁹ olarak kıraat edilen bu âyetin, “مَا خَلَقَ / mâ halaka” lafzı olmaksızın “وَالذَّكَرَ وَالْأُنثَى” ile kıraati bu ihtilâfa misaldir.

Beşincisi: Takdim ve te'hir ayrılığıdır. “وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ” *“Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir”*⁶⁰ âyetinin “وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْحَقِّ بِالْمَوْتِ” şekliyle kıraati bu ihtilâfa misaldir.

⁵⁵ Müderriş, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/19.

⁵⁶ el-Mü'minûn 23/8.

⁵⁷ Sebe' 34/19.

⁵⁸ el-Bakara 2/282.

⁵⁹ el-Leyl 92/3.

⁶⁰ Kâf 50/19.

Altıncısı: İbdâl ihtilâfidir. **وَأَنْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِرُهَا** “Kemiklere bak, onları nasıl birleştirip”⁶¹ âyet-i kerîmesinde ز / ze harfi ile kıraat edilen “نُنْشِرُهَا / nünşirühâ” lafzının ر / ra harfi ile ibdal olunarak “نُنْشِرُهَا / nünşiruhâ” olarak kıraati bunun misalidir.

Yedi harf mevzusunda ortaya çıkan ihtilâf biçimlerinden yedincisi: Lehçelerde beliren ayrılıklardır. **وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى** “Mûsâ'nın başından geçen olay sana geldi mi?”⁶² âyetindeki “أَتَى / etâ” ve “موسى / Mûsâ” lafzlarının fetha veya imâle ile kıraat edilmesi buna örnektir.

Müderris'e göre, kıraat farklılıkları ve harflerin çeşitliliği ümmete büyük bir kolaylık sağlar. Her birey kendi yaşadığı bölgeye ait lehçeye aşina olduğundan, bu farklılıklar büyük kolaylık sunmaktadır. Kur'an'ın indiği dönemdeki Arap kabilelerinin dillerinden seçilen birçok unsur barındıran Kureyş lehçesi, yeni İslâm ümmetini tek bir lehçede bir araya getirmiştir. Kureyşliler, Mekke'ye hac ve ticaret amacıyla gelen diğer Arap kabilelerinin konuşmalarından diledikleri kelimeleri seçerlerdi. Sonrasında, bu kelimeleri kendi esnek ve geniş dil yapılarına dâhil ederek kullanırlardı. Bu yönüyle, Kur'an'ın Kureyş lehçesinde indirilmiş olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Arap dilleri, Kureyşlilerin konuşma biçiminde bir araya gelmiş ve özümsemiştir.⁶³

2.6. Kur'an'ı Kerîm'in Cem'i

İlk kez Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde, onun riayetinde yazılan ve toplanan Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde ikinci kez toplanmıştır. Hz. Osman (r.a.) döneminde ise Kur'an'ı toplama faaliyeti üçüncü ve son kez gerçekleşmiştir.⁶⁴ Müderris'in, bu toplamalar hakkındaki değerlendirmeleri şöyledir:

Kur'an'ın ilk kez toplanması: Bu toplama eylemi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vahye muhatap olduğu döneme denk gelir. Kur'an'dan indirilen her âyet ve sûreyi, güvenilir vahiy kâtiplerine yazdırırdı. Yazıya geçirme faaliyetinde görevlendirilen sahâbelerin tümü, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından titizlikle seçilmiş, son derece güvenilir kimselerdi. Böylece Kur'an, hem hafızalarda muhafaza ediliyor hem de yazı ile tescil edilerek korunmuş oluyordu. Yazılanların tümü Hz. Peygamber'in evinde muhafaza altına alınırdı. Bu yazım süreci, Kur'an'ın yedi harf üzere okunmasını kapsayan bir yöntemi içermekteydi. Ancak bazı sahâbeler okunuşları nesh edilen âyetleri de yazmış, bazıları ise âhad

⁶¹ el-Bakara 2/259.

⁶² Tâhâ 20/9.

⁶³ Müderris, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/20.

⁶⁴ Müderris, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/23.

rivayetlerle doğrulanan âyetleri de kaydetmişti. O dönemde Kur'an, genel olarak belirli sayfalarda veya mushaflarda toplanmış değildi.⁶⁵

Kur'an'ın ikinci kez toplanması: Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde gerçekleşen bu toplama faaliyeti, "Yemâme'de yetmiş hâfızın şehit düşmesi ve Kur'an'ın bazı âyetlerinin kaybolabileceği endişesi sebebiyle gerçekleşmiştir."⁶⁶ Cem edilen bu sahîfeler vefatına dek Hz. Ebû Bekir (r.a.) tarafından himaye edilmiştir. Onun vefatından sonra bu vazifeyi Hz. Ömer (r.a.) üstlenmiş ve toplanan bu sayfalar onun yanında muhafaza olunmuştur. Ondan sonra da, kızı Hz. Hafsa (r.a.) tarafından koruma altına alındığı bilinir.⁶⁷

Müderriş, Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) olağanüstü gayreti ile gerçekleşen Kur'an'ı toplama faaliyetinin öne çıkan özelliklerini üç maddede sıralamıştır:⁶⁸

Birincisi: Kur'an, en ince ve en hassas araştırma metodları kullanılarak ve en güvenli doğrulama yöntemlerine bağlı kalınarak toplanmıştır.

İkincisi: Daha sonra tebdil edilmiş yahut nesh olunmuş âyetler dikkate alınmayarak, sadece kıraati bâki olan âyetlere yer verilmiştir. Bu titizlik ile sadece asıl metin cem edilmiştir.

Üçüncüsü: Müslümanların üzerinde icmâ ettiği ve günümüze dek tevâtüren nakledilmiş bir metindir. Bu faaliyet sırasında gösterilen olağanüstü hassasiyet ile tüm müslümanların kabul ettiği ve günümüze dek kesintisiz şekilde nakledilmiş bir metin elde edilmiştir.

Kur'an'ın Üçüncü Kez Toplanması:⁶⁹ Bu faaliyet, Hz. Osman'ın (r.a.) hilâfeti döneminde gerçekleşmiştir. Fetihlerin hızla artarak İslâm'ın geniş bir coğrafyaya yayılması, onun bu adımı atmasına neden olan temel etkenlerden biridir. Bu süreçte fethedilen bölgelere dağılmaya başlayan müslümanlar yeni bir kuşağın yetişmesine vesile olmuştur. Fethedilen her İslâm beldesinde o bölgeye ait tanınmış sahâbelerin kıraatleriyle Kur'an okunuyordu. Bu durum, harflerin telaffuzundaki ve kıraat biçimlerindeki farklılıkları ortaya çıkararak, Kur'an'ın okunmasında bölgesel ayrılıklara zemin hazırlamıştır.⁷⁰

Hz. Osman (r.a.) İslâm'ın genişleyen sınırları ve çeşitli etkenlerle Kur'an kıraatine ilişkin ortaya çıkabilecek bu ihtilâfları önlemek amacıyla, Kur'an'ı toplama ve çoğaltma sürecine girişmiştir.

⁶⁵ Müderriş, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/23-24.

⁶⁶ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 3 (No. 4986); Tirmizî, "Tefsîrü'l-Kur'ân", 10 (No. 3103).

⁶⁷ Müderriş, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/26.

⁶⁸ Müderriş, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 27.

⁶⁹ Müderriş, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/27-28.

⁷⁰ Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/256.

Çoğaltılan mushaflar farklı İslâm bölgelerine gönderilerek her beldede Kur'an'ın tek bir metin olarak kabul edilmesi sağlanmıştır. Bu sayede, kıraat farklılıkları ortadan kaldırılarak, bütün İslâm toplumunun ortak bir metne sahip olması temin edilmiştir.⁷¹

Hz. Osman'ın (r.a.) Kur'an'ı mushaflarda çoğaltma amacı, İslâm topraklarındaki fetihlerle birlikte hızla artan müslüman yerleşimlerine üzerinde ittifak sağlanmış nüshaları ulaştırmaktı. Bu çoğaltma faaliyeti yedi harfi içerecek tarz ile harflerin hazfi ve bedel gibi bazı gramer kurallarını ihata edecek şekilde gerçekleşmiştir. Çoğaltılan mushaflar nokta ve hareke işaretlerinden soyut olduğu için bazı kelimeler birden fazla şekilde okunabilecek biçime sahip olmuştur.⁷²

Müderris, Hz. Osman (r.a.) dönemindeki mushaflara çoğaltma faaliyetinin özelliklerini beş madde ile özetlemektedir:⁷³

Birinci: Sadece mütevatir olan âyetlere yer verilmiş, âhad rivayetler dışarıda bırakılmıştır.

İkinci: Kıraati nesh olunmuş ve son arzada okunmayan âyetler hariç tutulmuştur.

Üçüncü: Kur'an'ın sûre ve âyetleri, günümüzdeki tertibe uygun şekilde düzenlenmiştir.

Dördüncü: Yazım süreci, Kur'an'ın nâzil olduğu farklı kıraat vecihlerini ve harfleri kapsayacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu yazım yöntemi, harflerin noktasız ve harekesiz bırakılmasına dayanmakta olup, eğer tek bir yazım biçimi tüm kıraat vecihlerini kapsamıyorsa, bu vecihler diğer mushaflara dağılmıştır.

Beşinci: Bazı sahâbelerin özel amaçlarla not tuttıkları Kur'an metni hâricinde kalan her şey, bu mushaflardan ayrılarak Kur'an metni muhafaza olunmuştur.⁷⁴

2.7. Kur'an Âyetlerinin ve Sûrelerinin Tertibi

Kur'an'daki âyetlerin sıralaması tevkîfidir. Yani bu tertip Yüce Allah'ın (c.c.) emirleri ile Hz. Peygamber'in (s.a.v.) talimatları doğrultusunda yapılmıştır ve buna dair icmâ gerçekleşmiştir. Cebrâil (a.s.), vahyi iletğinde hangi âyetin hangi sûreye yerleştirileceğini de bildirirdi. Hz. Peygamber de (s.a.v.) aldığı bu vahyi, belirlenen tertip ile ashâbına okur ve vahiy kâtiplerine yazdırırdı. Bugün

⁷¹ Ekrem Hamed ed-Düleymî, *Cem'u'l-Kur'ân (Dirâseten, Tahliyyeten)* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006), 177.

⁷² Müderris, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/28.

⁷³ Müderris, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/29-30.

⁷⁴ Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/260-261.

elimizde var olan mushaflardaki sıralama, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashâbına aktardığı sıralamaya dayanır.⁷⁵

Müderri, Kur'an'daki sûrelerin sıralamasıyla ilgili olarak üç farklı görüşe yer vermektedir:⁷⁶

Birinci görüşe göre, Kur'an sûrelerinin mevcut sıralanışı tevkîfî olmayıp Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğrudan talimatıyla belirlenmemiştir. Âlimlerin çoğunluğunca kabul gören bu yaklaşıma binaen mevcut sıralama sahâbelerin ictihadları ve fikirleri doğrultusunda yapılmıştır. Meşhur kelâm âlimi Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib el-Bâkılânî ile Mâlik (ö. 179/795) bu görüşün tarafları arasındadır.

İkinci görüşe göre, tıpkı âyetlerin tertibi gibi sûrelerin tertibi de, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğrudan talimatlarıyla tevkîfî olarak tespit edilmiş ve her bir sûre ancak onun emri doğrultusunda ait olduğu yerine konulmuştur. Bu görüşü savunanlar, sahâbelerin Hz. Osman (r.a.) döneminde oluşturulan mushafa tam anlamıyla icmâ ettiklerini ve bu konuda herhangi bir itirazda bulunmadıklarını ileri sürerler. Onlara göre, sûrelerin sıralamasının tevkîfî olduğu konusunda bir ittifak sağlanması halinde böyle bir icmâ mümkün olabilir. Ayrıca, eğer sûrelerin sıralaması sahâbelerin ictihadına dayanmış olsaydı farklı mushaflara sahip olanlar kendi mushaflarını muhafaza etmeye devam ederlerdi. Ancak, sahâbeler kendilerine ait olan özel mushaflarını terk edip, Hz. Osman'ın (r.a.) mushafı ve tertibi üzerinde birleşmişlerdir.

Sûrelerin tevkîfî olduğunu iddia edenlere göre, Kur'an'da kelime dizilişi, boyut ve diğer yönlerden birbirine benzer yapıya sahip birçok sûrenin sıralamasında orantılı bir düzenin takip edilmediği âşikârdır. Şayet sûrelerin sıralanması ictihada dayalı olsaydı bu tür benzerlikler ve homojenlik dikkate alınarak bir düzenleme yapılırdı. Ancak, böyle bir durumun söz konusu olmadığı da açıktır. Örneğin, "Müsebbihât"⁷⁷ olarak bilinen yedi sûreden her biri Yüce Allah'ı (c.c.) tesbîh ile başlamalarına rağmen bu sûreler bir arada değildir. "Mümtehine" ve "Münâfikûn" sûreleri, bunlar arasında yer alır. Bu tür sıralama farklılıkları, sûrelerin ictihada dayandığını savunmanın zorluğunu gösteren örneklerdir.⁷⁸

Üçüncü görüşe göre, sûrelerin bir kısmı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) talimatları doğrultusunda tertip edilirken, diğer kısmı ise sahâbelerin ictihadlarına göre tertip edilmiştir. En isabetli olarak kabul edilen

⁷⁵ Müderri, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/31; Ebû Abdillâh Bedrüddîn ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1376/1957), 1/256.

⁷⁶ Müderri, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/31-34.

⁷⁷ Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kâmil Karabelli (Beyrut: Dârü'r-Risâle el-Âlemiyye, 1430/2009), "Mâ Yüklâ İnde'n-Nevm", 106 (No. 5057); Bu sûreler "سبح" kökünden türeyen kelimelerle başlarlar. Bunların sayısı yedidir. İsrâ sûresi, Hadîd sûresi, Haşr sûresi, Saf sûresi, Cuma sûresi, Teğâbun sûresi ve A'lâ sûresidir. İbrâhim Muhammed Ceremî, *Mu'cemü 'ulûmi'l-Kur'ân* (Dimeşk: Dârü'l-Kalem, 1422/2001), 268.

⁷⁸ Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/355.

bu yaklaşım, birçok seçkin âlim tarafından benimsenmiştir. Önceki görüşlerde belirtildiği üzere, bazı rivayetler⁷⁹ sûrelerin sıralamasının tevkîfî olduğunu ifade etmekte ise de, bu rivayetlerin hepsi bu durumu netlikle kanıtlamaktan uzaktır. Hatta bazılarına göre sûrelerin sıralaması, daha çok ictihad yoluyla belirlenmiş gibi görünmektedir. Ayrıca, bu görüşü savunanlar hangi sûrelerin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) talimatıyla, hangilerinin ise sahâbelerin ictihadı ile sıralandığı konusunda farklı yönelişlere sahiptirler. Bununla birlikte, Hz. Peygamber (s.a.v.) hayattayken yedi uzun sûre, hâ-mîm'ler ve mufassal sûreler gibi birçok sûrenin sıralaması belirlenmişti. Ancak, diğer sûrelerin sıralamaları, muhtemelen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra ümmete bırakılmıştır.⁸⁰

Bu meseleyle ilgili kalbi rahatlatan görü, Beyhakî'ye (ö. 458/1066) ait olup, Tevbe ve Enfâl sûreleri dışında kalan tüm sûrelerin sıralamasının tevkîfî olduğu yönündedir. Bu durumda, Nisâ sûresini Âl-i İmrân sûresinden önce okunduğuna dair rivayete⁸¹ de itiraz edilemez. Zira sûrelerin sıralaması konusunda bir zorunluluk bulunmamaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu şekilde hareket ederek, yalnızca bunun câiz olduğunu ifade etmiş olabilir.⁸²

Zerkeşî, bu tartışmayı lafzî bir mesele olarak ele alır ve bunu basit bir anlaşmazlık olarak değerlendirir. Sûrelerin sıralamasının ictihada dayandığını savunanlarla tevkîfî olduğunu öne sürenler arasındaki bu ayrım, özünde dilsel bir yorum farklılığından kaynaklanır. İkinci görüşü benimseyenler Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sûrelerin sıralamasına dolaylı bir şekilde işaret ettiğini savunurlar. Çünkü sahâbeler âyetlerin nüzûl sebeplerini ve kelimelerin konumlarını bilmekteydi. Bu nedenle Mâlik, sûrelerin sıralamasının sahâbelerin ictihadına dayandığını belirtmekle birlikte, Kur'an'ın Hz. Peygamber'den (s.a.v.) duydukları şekilde derlendiğini ifade eder. Bu durumda sûrelerin sıralamasındaki ihtilâf, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen açık bir talimata mı, yoksa daha soyut bir işarete mi dayandığına indirgenmiş olur.⁸³

Sonuç olarak, ister Hz. Peygamber'in (s.a.v.) talimatları ile isterse sahâbelerin ictihadlarıyla şekillenmiş olsun, mushaflardaki bu sıralamaya saygı duymak icap eder. Çünkü bu sıralama,

⁷⁹ Ebû Dâvûd, "Tahzîbü'l-Kur'ân", 11 (No. 1393); Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût, Adil Mürsit vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 31/362 (No. 16166,19021); Cemâlüddîn Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Câmi'u'l-mesânîd*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1426/2005), 1/292.

⁸⁰ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyye el-Âmme lî'l-Kitâb, 1394/1974), 1/218; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî, *Tenâsuku'd-düer fi tenâsübi's-suver*, thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Merzûk Ali İbrâhim (Kahire: Dârü'l-Fadîle, 1322/2002), 43; Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/356; Düleymî, *Cem'u'l-Kur'ân*, 211.

⁸¹ Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn ve Kasruhâ", 772 (2/186).

⁸² Süyûtî, *el-İtkân*, 1/220.

⁸³ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/217; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/257; Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/358.

sahâbelerin icmâsı ile sabit olmuş ve icmâ İslâm hukukunda geçerli bir delil teşkil ettiğinden bu sıralamanın dışına çıkmak fitneye yol açarak toplumsal huzursuzluklara sebep olabilir. Bu tür fitneleri önlemek ve bozunculukların önüne geçmek gereklidir.⁸⁴

2.8. İlk ve Son Nâzil Olanlar

Müderriş'in, ilk nâzil olan âyetler hakkında dört görüşten söz ettiğii tespit edilmiştir. Bunlar:⁸⁵

Birinci görüşe göre, Alâk sûresinin ilk beş âyeti ilk nâzil olan âyetlerdir. Müderriş, mevzuya dair kabul gören en sahih görüşün bu olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu sûrenin analizinde de bu yaklaşımın delili olan rivayeti aktardığı tespit olunmuştur. Bu rivayette Urve b. Zübeyr'in (ö. 94/713) Hz. Âişe'den (r.a.) naklettiğine göre; "Hz. Peygamber (s.a.v.) Hira mağarasında iken, hakikat tecelli ederk melek ona bu âyetleri vahyetmiştir."⁸⁶

İkincisi görüşe göre Kur'an'dan ilk nâzil olan, Müddessir sûresinin ilk beş âyetidir. Bu görüşü kabul edenler Ebû Seleme'nin ilk nâzil olan sorusuna dair (ö. 4/625) Câbir'den (r.a.) naklettiğii hadisi delil olarak sunarlar.⁸⁷ Ancak bu görüşü tahkik edenler Müddessir âyetlerini vahyin kesintiye uğramasını müteakip ilk inenler olarak yorumlamışlardır. Müderriş de, bu hadisin zâhiren Müddessir sûresinin önce indiğii izlenimini verdiğii belirtmektedir. Bununla birlikte Buhârî, Müslim ve diğeri sahih kaynaklarda Hz. Âişe'den (r.a.) nakledilen rivayetlere göre, Kur'an'dan ilk indirilen sûrenin Alâk sûresi olduğu ifade edilir ve ümmetin büyük bir kısmı da bu görüşü tasdik etmektedir. Câbir'in (r.a.) "ilk" ifadesinden anlaşılan, vahyin fetreti sonraki ilk iniştir. Hakiki mânada ilk iniş ve bir öncelik değıldir.⁸⁸

Üçüncü görüşe göre, Kur'an'dan ilk nâzil olan Fâtîha sûresidir. Müderriş, bu yaklaşımın az sayıda ilim adamı tarafından ifade edildiğii ve kesinliğe dayanmayan bir iddia olduğu için kabul edilmediğii belirtiyor.

Dördüncü görüşe göre, ilk nâzil olan âyet *بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ* / Bismillâhirrahmânirrahîm'dir. Bu görüşü destekleyenler, Vâhîdî'nin (ö. 468/1076) İkrime (ö. 105/723) ve Hasan Basrî'den (ö. 110/728)

⁸⁴ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/358; Muhammed Ra'fet Saîd, *Târîhu nüzûli'l-Kur'ân* (Mansûra: Dârü'l-Vefâ, 1422/2002), 69.

⁸⁵ Müderriş, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/35.

⁸⁶ Müderriş, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 7/389; Buhârî, "Sûretü İkra' Bismi Rabbikellezî Halak", 96 (4953); Müslim, "el-İman", 160 (1/97); Tirmizî, "el-Menâkıb", 6 (No. 3632); Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût, Adil Mürşit vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 42/113 (No. 25202); 43/52-53 (No. 25865).

⁸⁷ Buhârî, "Sûretü'l-Müddessir", 1 (No. 4922); Müslim, "İman", 161 (1/99); Tirmizî, "Tefsîrü'l-Kur'ân", 44 (No. 2944); Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût, Adil Mürşit vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 22/282 (No. 15030); Ebü'l-Hasen Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtiħ* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1422/2002), 9/735 (No. 5843).

⁸⁸ Müderriş, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 7/306.

naklettiği, "İlk inen âyet Bismillahirrahmanirrahim'dir ve ilk sûre de İkra'dır"⁸⁹ rivayetini referans alırlar. Ancak, Müderris'e göre bu iddia doğru kabul edilemez. Çünkü Besmele'nin ilk inen âyet olduğunu belirten rivayet, Alâk sûresinin baş tarafının ilk inen âyetler olduğunu söyleyen merfû rivayetlerle çelişmektedir. Vahîdî'nin naklettiği hadis mürsel olup merfû bir hadise karşı çıkamaz. Besmele'nin doğal olarak Berâe sûresi dışında her sûre ile birlikte indiği dikkate alındığında, bu görüşün iki açıdan da geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır.⁹⁰ Bu bağlamda, Alâk sûresinin ilk beş âyeti ilk inen âyetler olarak kabul edilmelidir. Besmele ise bu âyetlerden sonra indirilmiş olup, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bunların başına yerleştirilmesi emredilmiştir.

Müderris, Kur'an'dan son nâzil olan hakkında da farklı görüşlerden bahsetmekte ancak bunları detaylandırmadan sadece tercihini ifade etmekle yetinmektedir. Ona göre bu bahisteki en sahih yaklaşım, Bakara sûresinin *وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ* "Allah'a döneceğiniz ve sonra haksızlığa uğramadan herkesin kazancının kendisine eksiksiz verileceği günden korkunuz."⁹¹ âyet-i kerîmesinin en son nâzil olan kabul etmektir. Müfessir, Nesâî'den yaptığı nakli de buna delil ve destek olarak sunar.⁹² Hz. Peygamber (s.a.v.) bu âyetin nüzûlünü müteakip dokuz gece daha yaşamış ve Rebûlevvel ayının ikisinde pazartesi gecesi vefat etmiştir.⁹³

2.9. Mekkî ve Medenî'yi Bilmek

Müderris, âyetlerin Mekkî ve Medenî oluşları ve ayrıcalıklarına ilişkin görüşleri üç başlık altında ele almaktadır. Bunlar şöyledir:⁹⁴

Bu görüşlerin ilkinde göre, hicretten sonra olsa bile Mekke'de nâzil olan âyetler Mekkî, Medine'de inen âyetler ise Medenî olarak sınıflandırılır. Bu çerçevede, Fetih yılı veya Veda haccı sırasında Mekke'de inen âyetler Mekkî kabul edilir.⁹⁵ Mekke ve Medine'nin çevresindeki yerleşim yerleri, kendi sınırları içinde değerlendirilmektedir. Örneğin, Hudeybiye, Minâ ve Arafat Mekke'ye, Uhud ve Bedir ise Medine'ye dâhil kabul edilir. Ancak, bu mekân temelli sınıflandırma her zamana tam olarak kapsamlı değildir, çünkü Mekke, Medine ve çevresinin dışında inen âyetlerle ilgili net bir ayırım yapılmamaktadır.

⁸⁹ Ebü'l-Hasen Alî el-Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Kemâl Besyûnî Zaglûl (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, h 1411), s. 14 (No. 3); Süyûtî, *el-İtkân*, 1/95.

⁹⁰ Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/96; Şehâbeddin Mahmûd Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-messânî*, thk. Ali Abdü'l-Bârî Atiyye (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, h 1415), 25/401.

⁹¹ el-Bakara 2/281.

⁹² Nesâî, "Tefsîr", 2 (No. 10992).

⁹³ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/102; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/256; Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/97.

⁹⁴ Müderris, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/36.

⁹⁵ Müderris, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 6/9.

Mekkî ve Medenî ayrımındaki ikinci kriter, hitaba dayalı olmasıdır. Bu ayrıma göre Mekke halkına hitap eden âyetler Mekkî, Medîne halkına hitap eden âyetler ise Medenî'dirler. Muhataplar ölçüt kılınarak yapılan bu ayırım da öncelikle kapsamlı olmadığından ve de bu ayırmadaki ifadelerin Kur'an'ın tümüne şamil olmadığından eleştiriye açıktır.

Mekkî ve Medenîlik kriterinin üçüncüsü ve en makbul olanı, zamana bağlı olarak yapılan sınıflandırmadır. Buna göre, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine'ye hicreti öncesinde nâzil olan âyetler, Mekke sınırları dışında nâzil olsa bile Mekkî, hicret sonrasında nâzil olan âyetler, Mekke'de inmiş olsa bile Medenî âyetler olarak değerlendirilir. Nüzûl vaktini kıstas alan bu ayırım sahih ve geçerli bir ayırımdır. Çünkü temel olarak kabul edilen ölçüt, tutarlı ve değişmezdir. İlmî çevrelerce benimsenmesi ve yaygınlaşmasının sebebi de budur. Bu kıstas kullanılarak âyetlerin Mekkî ya da Medenî oluşu belirlenirken herhangi bir çelişki ya da karışıklık yaşanmaz.

Müderriş, âyetlerin Mekkî ya da Medenî olarak ayırım ölçütlerini belirtmesinin akabinde bu ayırımın sağladığı faydalara değinmektedir. Bu bağlamdaki açıklamalarını şu üç başlık altında yaptığı tespit edilmiştir:⁹⁶

Mekkî ve Medenî âyetlerin ayırımına vâkıf olmanın sağladığı faydalardan ilki, aynı konu hakkında nâzil olan iki veya daha fazla âyet arasında nâsîh ve mensûh olanların belirlenmesine yardımcı olur. Eğer bu âyetlerden birinde bulunan hüküm diğerleriyle çelişiyor ve her iki âyetin de hangi dönemde nâzil olduğu tespit edilebiliyorsa Medenî olan âyet daha sonra nâzil olduğu için nâsîh, Mekkî olan âyet ise daha önce inmesi dolayısıyla mensûh kabul edilir. Bu yaklaşım, Kur'an'daki hükümleri doğru bir şekilde anlamak ve uygulamak için kritik öneme sahiptir.

Şer'î hükümlerin tarihsel gelişimini ve safhalarını anlamak, bu ayırımı bilmenin diğer bir faydasıdır. Bu bilgi, İslâm'ın ahlâkî ve toplumsal gelişiminin hangi süreçlerden geçtiğini ve her aşamanın arkasındaki hikmeti kavrayabilmek için gereklidir. Aynı zamanda, fertlerin ve toplumların eğitiminde belirginleşen İslâm'ın üstün siyâsî prensiplerinin ne şekilde inşa edildiğini anlamaya ve kapsamını daha iyi idrak etmeye yardımcı olur.⁹⁷

Müderriş'in yer verdiği faydalardan üçüncüsüne göre, Mekkî ve Medenî âyetlerin bilinmesi, Kur'an'ın hiçbir değişikliğe uğramadan ve tahrif edilmeden bizlere ulaşmış olduğuna olan güveni pekiştirir. Bu güveni destekleyen en önemli delillerden biri, müslümanların Kur'an'a gösterdiği büyük ilgi ve

⁹⁶ Müderriş, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/36-37.

⁹⁷ Zürcânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/193.

hassasiyettir. Müslümanlar, Kur'an'ın hangi âyetlerinin hicretten önce ve sonra indirildiğini, yolculuk sırasında veya yerleşik hayatta nâzil olanları, gece veya gündüz indirilenleri, hatta kış ve yaz mevsimlerinde inenleri büyük bir dikkatle öğrenmiş ve bu bilgileri birbirlerine aktarmışlardır. Bu tür ince ayrıntılara gösterilen özen, Kur'an'ın ihmal edilip tahrife uğraması ve düşmanların ona müdahale edebilmesi düşüncesini aklı başında hiçbir kimsenin kabul etmemesine neden olmuştur. Zira sahâbe-i kirâm Kur'an'ı koruma ve muhafaza etme hususunda olağanüstü gayret ve çaba sarfetmişlerdir.⁹⁸

Müderris, sahabe-i kirâmın Kur'an'ı muhafaza etmek ve ona dair her türlü bilgiyi en ince detayına kadar kaydetme konusunda son derece titiz bir yaklaşım sergilediğini, bununla birlikte Mekkî ve Medenî âyetlerin ayırt edilmesi için de belirli kriterler koyduklarına işaret etmektedir. Müfessir, ilk olarak Mekkî âyetlerin belirlenme kıstaslarını aşağıdaki gibi sıralamıştır:⁹⁹

“كَلَّ / kellâ” lafzının geçtiği âyetler Mekkîdir. Mekke halkının baskıcı ve zorbaca tavırları sebebiyle tehdit edici bir uyarı olarak tekrar edilen bu ifade, Kur'an'ın ikinci yarısında bulunan on beş sûrede toplamda otuz üç kez zikredilmiştir.

2- Secde âyetinin geçtiği her sûre Mekkî'dir, Medenî değildir.

3- Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri haricinde mukattaa harfler ile başlayanlar Mekkî'dir. Bu iki sûrenin mukattaa harfler ile başlamasına rağmen Medenî olduklarına dair ittifak, Ra'd sûresinde ise ihtilâf vardır.

4- Bakara sûresi hariç olmak üzere, Peygamberler ile geçmiş ümmetlerin ve Hz. Âdem (a.s.) ile İblîs'in kıssa edildiği her sûre Mekkî'dir.

5- Mufassal sûrelerin hepsi Mekkî'dir. Taberânî'nin (ö. 360/971) İbn Mes'ûd'dan (r.a.) naklettiğine göre; “Mufassal sûreler Mekke'de inmiştir.”¹⁰⁰ Müderris, İbn Mes'ûd'un (r.a.) bu sözlerini mufassal sûrelerin tümü yerine, büyük bir kısmına hamletmenin daha isabetli olacağını ifade etmektedir.

⁹⁸ Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/195.

⁹⁹ Müderris, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/37.

¹⁰⁰ Taberânî bu hadisi Ebû İshâk ve Abdullah b. Habîb'den sadece Hadîc b. Muâviye'nin rivayet ettiğini söylemiştir. Bk. Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *Sahîhu'l-Mu'cemi'l-evsat*, thk. Ebû Muâz Târik b. Avzillâh, Ebû'l-Fadl Abdülmuhsin el-Hüseynî (Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1415/1995), 6/258 (No. 6344).; Taberânî'de geçen bu hadisin senedinde Hadîc b. Muâviye vardır. İbn Hanbel ve diğer bazı âlimler onun sika olduğunu söylerken, bir grup âlim de onun zayıf olduğunu söylemiştir. Bk. Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid ve Menbe'u'l-fevâid*, 7/157 (No. 11621).

6- “ يَا أَيُّهَا النَّاسُ / Ey insanlar!” hitabının geçtiği, “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا / Ey iman edenler!” ifadesinin olmadığı, Hac sûresi hariç diğer sûrelerin hepsi Mekki'dir.¹⁰¹

Müderriş'in zikrettiğine göre, Medenî âyetlerin kriterleri ise şöyledir:¹⁰²

- İçinde cihadla ilgili hükümler, hadler ve miras hukukundan bahseden âyetlerin geçtiği sûreler Medenî'dirler.
- Münafıkların anlatıldığı Ankebût haricindeki sûreler Medenî'dir. Ankebût sûresinin Medine'de nâzil olan ve münafıklardan bahseden ilk on bir âyeti Medenî, diğerleri ise Mekki'dir.¹⁰³

2.10. Kur'an Tilâveti ve Kuralları

Müderriş, eserinin mukaddimesinde bilinmesi gereken on önemli mesele içerisine dâhil ederek ele aldığı bu sonuncu başlık altında, Kur'an tilâvetinin özüne dair incelikleri kapsamlı olarak ele alıyor. Tilâvet âdâbı ve coşkun bir şekilde okunabilmesi için izlenmesi gereken kaideler, aynı zamanda bu eylemin mânevî karşılığı ve ecri üzerinde geniş değerlendirmeler yapıyor. Yüce Allah'ın (c.c.), **يَتْلُونَ** “Onlar, gecenin vakitlerinde Allah'ın âyetlerini okurlar”¹⁰⁴ buyruğunda gece gündüz Kur'an okuyanları methettiğini ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de sıklıkla Kur'an okumayı teşvik ettiğini ve sürekli Kur'an'la meşgul olmayı öğütlediğinden bahsediyor. Bu bağlamda, Kur'an tilâvetini sürekli hale getirmenin müslümanlar için müstehap ameller arasında yer aldığını ifade etmektedir.¹⁰⁵

Kur'an tilâvetinde tecvid kurallarına riayet edilmesi büyük bir önem arz eder. Tecvid, her harfin doğru mahrecinden ve edasından okunmasını sağlamak için belirlenen kuralların bütünüdür. Tecvid kaidelerine uymadan yapılan bir okuma, hem eksik hem de hatalı kabul edilir. Harflerin doğru telaffuz edilmesi, onların kendilerine ait mahreçlerinden okunması ve sıfatlarına uygun şekilde yapılan okuma, doğru bir tecvidin gerekliliğidir. Bu sıfatlar arasında terkîk, tefhîm, itbâk, infitâh, cehr, hems, icaze, izhâr, ihfâ, idgâm, med gibi kurallar bulunur. Kur'an'ı okurken bu kurallara riayet edilmesi, doğru bir tilâvet için şarttır. Aksi takdirde, tecvidin öğrenilmesi ve tatbik edilmesi gereken bir konuda bu kuralları ihmal etmek, günahkâr olmaya sebep olabilir.¹⁰⁶

¹⁰¹ Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâkim, *el-Müstedrek 'ala's-sahîheyh* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411/1990), 3/20 (No. 4295); Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/188-189.

¹⁰² Müderriş, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/37.

¹⁰³ Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/198; Rûmî, *Dirâsâtü'fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 132.

¹⁰⁴ Âl-i İmrân 3/113.

¹⁰⁵ Müderriş, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/38.

¹⁰⁶ Müderriş, *Mevâhibü'r-Rahmân*, 1/43.

Müderris, bu bölümde tecvidin temel unsurlarına dair kapsamlı bilgiler sunarak harflerin mahreçlerinin doğru telaffuz edilmesine ilişkin detaylı beyânatlar sunmaktadır. Özellikle harflerin sıfatları, sâkin mîm'in hallerinin yanı sıra, şeddeli mîm ve nûn'un durumları, lâmü't-ta'rîf, sâkin fiillerin ardından gelen lâm ve diğer kıraat kurallarını genişçe ve misaller ile açıklamıştır. İdgâm, med, râ'nın halleri, kalkale ve vakf gibi konuları da yine misaller eşliğinde açıklayarak, doğru bir Kur'an tilâveti için gerekli tecvid kaidelerinin tümünü ele almıştır. Bu başlık ile mukaddimeyi tamamlayan Müderris, Fâtiha sûresinin tefsiri ile başlayarak Nâs sûresine kadar tüm sûreleri tefsir etmiştir.

Sonuç

İslâmî ilimler başta olmak üzere birçok sahada kıymetli eserler kaleme kalan Abdülkerîm Müderris'in *Mevâhibü'r-Rahmân* adlı tefsirinin mukaddimesinde ele aldığı ilimlere yaklaşımının araştırıldığı bu çalışmada öncelikle bu ilimler tespit edilmiştir. Görüldüğü kadarıyla Müderris'in, "Müslümanın bilmesi gerekenler" olarak ifade ettiği ve mukaddimede on başlık altında incelediği bu ilimlerin tümü rivayet esaslıdır. Müfessir, bu söylemiyle âdetâ Kur'an'ın evrensel mesajlarını doğru anlamak ve aktarmaya kalkışanlara mesaj vermektedir. Şöyle ki, mukaddes kelâmı yorumlayacak kişinin bu ilimlerden uzak ve soyut kalarak asîl tefsir yapabilmesi mümkün değildir.

"Nüzûlü'l-Kur'an ve başlangıç vakti", bu ilimlerden ilk ele alınan başlıktır. Âyetlerin şehadet ettiği üzere Kur'an, Ramazan ayının mübarek gecelerinden biri olan Kadir gecesinde, Levh-i Mahfûz'dan bütün olarak indirilmiştir. Dünya semâsında Beytülizze'ye indirilen Kur'an, Cebrâîl (a.s.) aracılığıyla, yirmi üç yıl süresince ve peyderpey muhatabına vahyedilmiştir.

Müderris'in önemine işaret ettiği ikinci mesele, "Kur'an'ın indirilişleri"dir. O, Kur'an'ın iniş sürecinin üç merhale olduğunu ifade ediyor. Yüce Allah (c.c.) katındaki Levh-i Mahfûz'da her türlü fesattan muhafaza olduğu evre ilk aşamadır. İkinci aşamada bu âyetler mübarek bir gecede Beytülizze'ye inzâl edilmiştir. Üçüncü ve son aşama ise Beytülizze'de muhafaza edilen Kur'an'ın, Yüce Allah'ın (c.c.) elçisine kısım kısım indirilmesidir.

"Cebrâîl'in (a.s.) vahyi alış keyfiyeti" bilinmesi gereken mühim meselelerin üçüncüsüdür. Müfessir, Cebrâîl'in (a.s.) Kur'an'ı nasıl aldığı hakkında gaybî bir perspektifle değerlendirme yapmaktadır. Bu bağlamda yer verdiği farklı görüşler arasında makbul kabul ettiği, Cebrâîl'in (a.s.) Kur'an'ı doğrudan, aracısız olarak Yüce Allah'ın (c.c.) zâtından aldığıdır.

"Kur'an'ın peyderpey nüzûlü", bilinmesi icap eden mühim meselelerin dördüncüsüdür. Müellif, bu başlık altında parçalar halinde nüzûlün hikmetlerine ve faydalarına dair ilişkin açıklamalar sunuyor.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) kalbini ferahlatmak, ümmeti aşamalı olarak eğitmek, ihtiyaçlara anında cevap vermek bu faydalardan bazılarıdır.

"Kur'an'ın yedi yarfa üzere nüzûlü", bu meselelerin beşincisidir. Müderris'in tercih ettiği yaklaşıma göre Kur'an'ın yedi harf üzere indirilişi, Arapların yedi farklı lehçesiyle nüzûlü ifade eder. Ancak burada vurgulanan husus, her kelimenin yedi ayrı şekilde okunması değil, yedi farklı lehçenin Kur'an'ın bütününe yayılarak kullanılmasıdır.

"Kur'an'ı Kerîm'in cem'i", bilinmesi gereken konuların altıncısıdır. Müfessir, Kur'an'ın toplanma faaliyetlerini üç merhale olarak ele almaktadır. İlk toplama Hız. Peygamber (s.a.v.) döneminde ve onun himayesinde gerçekleşmiştir. Kur'an'ın ikinci kez toplanması, Hız. Ebû Bekir (r.a.) dönemindedir. Bu toplama süreci, özellikle Yemâme Savaşı'nda yetmiş kadar hâfızın şehit düşmesi ve bazı Kur'an âyetlerinin kaybolma ihtimali nedeniyle zorunlu hale gelmiştir. Kur'an'ın üçüncü kez toplanması, Hız. Osman'ın (r.a.) hilâfeti sırasında gerçekleşmiştir. Bu adım, İslâm'ın hızla yayıldığı bir dönemde, fethedilen bölgelerde farklı kıraatlerin kullanılmasından kaynaklanan okumadaki çeşitliliği önlemek amacıyla atılmıştır.

"Âyetlerinin ve sûrelerinin tertibi" bahsi bilinmesi gerekli konuların yedincisidir. Müderris, âyetlerin tertibinin, tamamen ilâhi irade ve Hız. Peygamber'in (s.a.v.) talimatı ile tevkiî olduğunu ifade etmektedir. Müfessir, sûrelerin sıralamasına dair ise üç görüşten bahseder. Ona göre sûrelerin tertibi de âyetler gibi Hız. Peygamber'in (s.a.v.) gözetimi ile tayin edilmiştir. Sahâbenin icmâsı ve fitneyi bertaraf etme arzusu da, bu yaklaşımın dayanakları olarak belirtilebilir.

Müderris'in mukaddimede yer verdiği önemli konuların sekizincisi, "İlk ve son nâzil olanlar"ın bilinmesidir. O, ilk inenler bahsini dört başlık ile ele alır. En sahih ve kabul gören görüşün Alâk sûresinin ilk beş âyeti olduğunu belirtmektedir. Son nâzil olan hakkında ise farklı fikirlere yer vermez. Kendi tercihi de olan Bakara sûresi 281. âyetinin indirilen son âyet olduğunu bildirmekle yetinir.

"Mekkî ve Medenî'yi bilmek", mukaddimede ele alınan bahislerin dokuzuncudur. Bu başlık altında, âyetlerin Mekkî ve Medenî'lik kıstaslarına dair üç yaklaşımdan bahseden müellif, zamana bağlı olarak yapıları tercih ettiğini belirtir. Müfessir, Mekkî ve Medenî âyetleri bilmenin faydaları ve bu âyetlerin özelliklerine de bu başlık altında yer vermektedir.

Müderris'in bilinmesine işaret ettiği Kur'an ilimlerinin sonuncusu, "Kur'an tilâveti ve kuralları" bahsidir. Geniş olarak ele aldığı bu konu âdeti bir tecvit risâlesidir. Burada, Kur'an tilâvetinin ruhuna dair ince detaylardan söz eder. Tilâvet âdâbına riayet edilmesi ve duygusal bir yoğunlukla

okunabilmesi için izlenmesi gereken kuralları belirtir ve aynı zamanda bu eylemin manevî boyutu ile karşılığında elde edilecek ecirler üzerine kapsamlı analizler de sunar.

KAYNAKLAR

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Lü'lüü ve'l-mercan fîmâ ittefeka aleyhi's-Şeyhân*. 3 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1407/1987.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût, Adil Mürşit vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Alabalık, Ahmed. *et-Tefsîru bi'r-re'ÿ*. Diyarbakır: Mektebetü Seydâ, 2016.
- Alabalık, Ahmet. "Kur'an-ı Kerîm Işığında Bir Öğretici Olarak Hz. Peygamber'in Bazı Nitelikleri". *European Journal of Educational & Social Sciences* 8/2 (Ekim 2023), 64-78.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10039307>
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-messânî*. thk. Ali Abdü'l-Bârî Atiyye. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, h 1415.
- Behrakî, Tahir Molla Abdullah. *Hayâtü'l-emcâd*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2014.
- Berzencî, Muhammed Tâhir. *Sahîhu ve daifü târîhi't-Taberî*. 13 Cilt. Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1327/2007.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, h 1422.
- Ceremî, İbrâhim Muhammed. *Mu'cemü 'ulûmi'l-Kur'ân*. Dimeşk: Dârü'l-Kalem, 1422/2001.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *et-Ta'rîfât*. thk. Komisyon. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Düleymî, Ekrem Hamed. *Cem'u'l-Kur'ân (Dirâseten, Tahlîliyyeten)*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kâmil Karabelli. Beyrut: Dârü'r-Risâle el-Âlemiyye, 1430/2009.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed. *el-Müstedrek 'ala's-sahîheyn*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1411/1990.
- Hasenî, Seyyid Abdüssettâr. *Eltâfü'l-Bârî min nefehâti'l-imâm es-Sebzevârî*. y.y.: Matbaatü Kevser, h 1425.
- Heysemî, Nûreddîn. *Mecme'u'z-zevâid ve Menbe'u'l-fevâid*. thk. Hüsameddîn el-Kudsî. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1994.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak. *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'Azîz*. thk. Abdüsselam Abdüşşâfî Muhammed. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, h 14222.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Kahire: Dâru Sâdır, 3. Basım, h 1414.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebü'l-Ferec. *Câmi'u'l-mesânîd*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1426/2005.
- İbrahîm es-Sâmerrâî, Yûnus. *Târîhu 'ulemâi-Bağdâd fî'l-karnî'r-râbi' aşere el-hicrî*. Bağdat: Matbaatü Vizâreti'l-Evkâf, 1982.
- Kârî, Ebü'l-Hasen Ali. *Mirkâtü'l-mefâtîh*. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1422/2002.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Mudar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/356-358. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Nizâr b. Mead". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/198-199. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Müderriş, Abdülkerîm b. Muhammed b. Fettâh b. Süleymân. *Mevâhibü'r-Rahmân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1435/2014.

Abdülkerîm Müderris'in Mevâhibü'r-Rahmân İsimli Tefsirinin Mukaddimesinde İşlediği Başlıklar Bağlamında Kur'an İlimleri'ne Yaklaşımı

- Müderris, Abdülkerîm b. Muhammed b. Fettâh b. Süleymân. *Ulemâ'unâ fî hıdmeti'l-İlmi ve'd-dîn*. Bağdat: Dârü'l-Hürriyye, 1403/1983.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Ahmet b. Rif'at vd. Türkiye: Dârü't-Tabâati'l-Âmire, h 1334.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdülmunim Şelbî. Beyrut: Müeessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. thk. Yûsuf Ali Büdeyvi. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1997.
- Özel, Ahmed. "Müderris, Abdülkerîm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/330-332. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Rûmî, Fehd b. Abdurrahmân. *Dirâsât fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. Riyad: 12. Basım, 1424/2003.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsîr*. 3 Cilt. Kahire: Dârü's-Sâbûnî, 1417/1997.
- Saîd, Muhammed Ra'fet. *Târîhu nüzûli'l-Kur'ân*. Mansûra: Dârü'l-Vefâ, 1422/2002.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısıriyye el-Âmme li'l-Kitâb, 1394/1974.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn. *Tenâsüku'd-düer fî tenâsübi's-suver*. thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Merzûk Ali İbrâhim. Kahire: Dârü'l-Fadîle, 1322/2002.
- Şeybânî, Ebû Bekr b. Ebî. *Kitâbü's-Sünne ve meahâ Zılâlü'l-Cenne li'l-Elbânî*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400/1980.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdi Abdülmecîd. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1415/1994.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *Sahîhu'l-Mu'cemi'l-evsat*. thk. Ebû Muâz Târik b. Avzillâh, Ebü'l-Fadl Abdülmuhsin el-Hüseynî. Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1415/1995.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu't-Taberî*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. 11 Cilt. Mısır: Dâru Maârif, 2. Basım, 1387/1967.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. Mısır: Şirketü Mektebe ve Matba'a Mustafa el-Halebî, 2. Basım, 1395/1975.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî. *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*. thk. Kemâl Besyûnî Zaglûl. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, h 1411.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1376/1957.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-İrfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: Matbaatü İsâ el-Bânî el-Halebî ve Evlâdühü, 3. Basım, ts.